

Onbekend maakt onbemind

De rol van geld bij erfgoed

BOEKMAN

Herbert Behrens. De Denker van Rodin wordt uit kist gehaald voor plaatsing in de beeldentuin van het Stedelijk Museum Amsterdam, 11 juli 1956. Nationaal Archief, Fotocollectie Anefo, Public Domain

Patricia Jansma

Onbekend maakt onbemind

De rol van geld bij erfgoed

In de erfgoedsector kunnen op sommige momenten financiële aspecten van objecten een rol spelen. Het is daarom voor erfgoedprofessionals de moeite waard om gevoelsmatige weerstand ten aanzien van het onderwerp te overwinnen.

E nige tijd geleden taxeerde ik een Nederlandse videosculptuur voor een Nederlandse erfgoedinstelling die het werk in bruikleen gaf in verband met een tentoonstelling. De taxatie vond plaats, zoals gebruikelijk bij deze opdrachtgever, op basis van afbeelding en object-informatie, plus de veronderstelling van een goede conditie. Tijdens het onderzoek naar het object ten behoeve van de taxatie bleek dat rekening gehouden moest worden met de eindigheid van het werk (de kunstenaar had aangegeven dat het werk wat hem betreft zou eindigen met het niet meer functioneren van de gebruikte techniek)¹.

De kwaliteit van het werk en het belang hiervan voor de Nederlandse videokunst stonden buiten kijf, en werden bevestigd door deskundigen in de erfgoedsector en de kunsthandel. Toch bleek het taxeren lastig: de kunstenaar was relatief onbekend gebleven, en er waren maar enkele (bescheiden) verkoopresultaten bekend. Informatie met betrekking tot transacties van andere kunstwerken kon dus weinig houvast bieden bij het benoemen van de waarde in het handelsverkeer van juist dit werk. Door te kijken naar transacties van werken met vergelijkbare importantie, en advies in te winnen bij experts en in de handel, lukte het uiteindelijk toch om tot een aannemelijke afspiegeling te komen van de door het kunstwerk op dat moment in markt vertegenwoordigde vervangingswaarde.

Wel was het een taxatie met beperkte waarde, want tot stand gekomen op basis van aannames en omwegen, slechts geldend voor een specifiek doel en op een bepaald moment. Beperkt ook, doordat de bedrijfsmatige (Versloot 2013, 45 en 60) en economische (Horst et al. 2011, 21 en 58-68) gebruikswaardes niet werden benoemd².

Reflex

Terwijl zo'n beperkt getal maar een beperkte zeggingskracht zou mogen hebben, leert de ervaring dat bedragen (en bezoekcijfers!) makkelijk uit hun verband worden losgezongen, en niet alleen door het publiek, maar ook door erfgoedprofessionals, stakeholders en taxateurs geassocieerd worden met kwaliteit en maatschappelijke appreciatie. Iets wat zo veel kost (of waar zo veel mensen naartoe gaan), móet wel de moeite waard zijn³. Mogelijk is hierbij sprake van een

onbewuste reflex: onze geest maakt als het even kan liever instinctieve, snelle keuzes op basis van emotie, dan onderzoek te doen naar de inhoud (Hoeken 2015, 29-30).

Gevaarlijk: want, hoewel er vaak sprake is van verband tussen kwaliteit en waarde in het handelsverkeer, is dat ook regelmatig níét het geval. Zoals de Engelse kunsthistoricus dr. Bendor Grosvenor in *The Art Newspaper* van maart 2016 verzucht: '[...] *the value of an Old Master can have frustratingly little to do with how good it is. Instead its value is determined by a range of attributes that govern desirability among buyers. [...] we are unable to judge art by its intrinsic quality, and instead rely on indicators such as attractiveness. But it really does matter if a portrait's sitter is pretty or not – if only because the majority of collectors are, and always have been, men. Welcome to the art market*' (Grosvenor 2016). En Betsy Bickar, een Amerikaanse *art advisor* van de City Private Bank, in een ander citaat uit dezelfde krant: '*The gap between the interests of the recherché connoisseur and those of the art collector/buyer is widening. In many cases, one could point to an inverse relationship between art historical importance and price*' (Bickar 2016).

Een goede reden dus voor erfgoedprofessionals en stakeholders om de oren niet te veel te laten hangen naar de smaak van de kunstmarkt, en voorzichtig te zijn met het hechten van te veel waarde aan bedragen⁴.

Kennis van waarde

Toch is het geen goed idee de ogen geheel te sluiten voor de financiële aspecten van erfgoed. Deze kunnen in bepaalde situaties, waar de erfgoedpraktijk raakt aan de maatschappij (bijvoorbeeld bij het doen van aankopen, verzekeren, en het maken beleidsbeslissingen ten aanzien van beveiliging et cetera), immers wel degelijk een rol spelen. Door kennis van ook deze aspecten van de collectie te hebben, kunnen erfgoedprofessionals ervoor zorgen dat het kennisprimaat met betrekking tot de eigen collectie bij de erfgoedinstelling zelf ligt.

Hoe belangrijk dit is, blijkt uit de volgende situatie: toen een paar jaar geleden in de Verenigde Staten de stad Detroit failliet ging, wilden in het hierop volgende juridische proces de schuldeisers de kunstcollectie van het gemeentelijke museum Detroit Institute of Art →

(DIA) te gelde maken. Hiervoor moest de collectie worden getaxeerd.

In het proces vroeg de (gedaagde) debiteur, de gemeente Detroit, de *art advisory firm* Artvest de gehele collectie van het DIA te taxeren. De schuldeisers verzochten het taxatiebureau Victor Wiener Associates⁵ (VWA) met een taxatie te komen.

Op basis van berekeningen kwam Artvest tot een *'indicative value'* ('indicatieve waarde')⁶ van circa 2,7-4,6 miljard dollar⁷. Hierbij ging Artvest ervan uit dat de museale herkomst de waarde negatief zou beïnvloeden, omdat andere musea uit solidariteit de kunst niet zouden willen kopen (Plummer 2014, 21-34). VWA, het door de schuldeisers ingehuurd taxatiebureau, nam als uitgangspunt van de door hem verrichte taxatie *'marketable cash value'*: een schatting van de opbrengst bij verkoop na aftrek van alle kosten. Op basis van zijn berekeningen, en uitgaand van de premisse dat er bij verkoop sprake zou zijn van een topverkoop – *'sale of any century'* – (United States Bankruptcy Court 2014a), kwam VWA uit op een geschatte netto-opbrengst van (minimaal) 8,1 miljard dollar⁸.

Het enorme verschil tussen de taxaties wekte verbazing en verontwaardiging: een van de punten van kritiek was dat degenen die zich over de taxatie gebogen hadden zich te veel hadden laten leiden door de wensen van de opdrachtgevers.

Verder bleek uit de door het juridische proces openbaar gemaakte taxatierapporten hoe groot de invloed van het taxatieproces was op het resultaat: een ruime opdrachtstelling, vrijheid bij het invullen van de opdracht, en de mogelijkheid van verschillende uitgangspunten lieten de diverse bedrijven (te) veel ruimte voor een eigen invulling.

De zaak benadrukte hoe belangrijk het is voor erfgoedinstellingen om inzicht te hebben in de totstandkoming van een taxatie en de financiële aspecten van de eigen collectie. Of, zoals de Amerikaanse taxateur dr. Beverly Schreiber Jacoby het in haar belangwekkende commentaar op de zaak in de *Detroit Free Press* verwoordde: *'The DIA was the one institution that was best qualified, at least theoretically, to provide valuation leadership'* (Schreiber Jacoby 2014). Als het DIA zelf kennis op dit gebied in huis had gehad, had de instelling meer grip kunnen houden op het proces, en een actievere rol kunnen spelen in het

behoud van haar collectie, in plaats van, zoals nu het geval was, lijdend voorwerp te zijn. Het DIA was voor uitspraken over de door haar collectie vertegenwoordigde financiële waarde echter geheel afhankelijk van externe partijen, wat het museum onnodig kwetsbaar maakte.

Kwetsbaar

Weliswaar was er in Detroit sprake van een extreme situatie, toch is deze casus ook voor Nederland relevant. Het schatten van de door objecten en collecties vertegenwoordigde waarde, wordt op dit moment nog regelmatig op de tast gedaan door eigen medewerkers zonder kennis van taxatiemethodiek en de kunstmarkt⁹. En terwijl taxatierapporten opgesteld door bekwame taxateurs zeker een streepje voor hebben¹⁰, betekent ook het inschakelen van een professioneel extern taxateur niet per definitie winst. Er bestaat binnen de Nederlandse kunst- en antiektaxatiesector¹¹ op dit moment nog geen eenduidige taxatiemethodologie¹², er worden nauwelijks harde eisen gesteld aan de deskundigheid van taxateurs¹³, en ook de onafhankelijkheid van de taxateur is nog geen vanzelfsprekend gegeven, en wordt vaak nauwelijks gewaarborgd¹⁴.

En zelfs wanneer er sprake is van een taxatie door vakinhoudelijk bekwame taxateurs, ook dan nog blijven de bij de taxatie gebruikte methode, uitgangspunten en onderbouwing vaak buiten beeld. Doordat er bij erfgoedinstellingen nauwelijks kennis aanwezig pleegt te zijn op dit gebied, is vaak moeilijk na te gaan in hoeverre een door een extern taxateur verrichte taxatie recht doet aan een situatie, en of de onderbouwing van de taxatie klopt. Zo kan een beperkt, gemankeerd beeld ontstaan van de financiële aspecten van een collectie of object, maar dat beeld speelt vervolgens wel mee bij het nemen van beslissingen.

Kennis van de kunstmarkt en de financiële aspecten van objecten en collecties is verder voor erfgoedinstellingen niet alleen in taxatiesituaties, maar ook bij het doen van aankopen belangrijk. Met kennis van zaken op dit gebied kan een vraagprijs in het juiste financiële perspectief geplaatst worden (is deze correct, gezien bijvoorbeeld conditie en markt? Of is er ruimte voor onderhandeling?) en ontstaat er zicht op mogelijke andere opties.

Meer kennis en affiniteit

Daarom is het naast het (h)erkennen van de zakelijke aspecten van de eigen collectie wellicht zinnig om binnen de sector discussie over het onderwerp op gang te brengen, en *best practices* te ontwikkelen, bijvoorbeeld met betrekking tot uitgangspunten en proces bij taxaties.

Vraag verder bij het inschakelen van externe taxateurs om openheid over aanpak en parameters, en om een schriftelijke onderbouwing van de bevindingen – zeker bij de taxatie van belangrijke objecten/collecties. Wees kritisch.

Is dit artikel een pleidooi voor een groot accent op de financiële waarde van objecten en collecties? Allerminst. Cijfers doen weinig recht aan de waarde van cultuur. Wel is het, met het oog op de situaties waarin het erfgoedveld en de commercie elkaar raken, een pleidooi voor meer kennis van, en affiniteit met het samenspel van factoren die van invloed zijn op de zakelijke waarde van collecties en objecten (en de weergave daarvan). Door deze zaken ten minste binnen de instelling te kunnen benoemen, ontstaat een grotere weerbaarheid. •

Literatuur

- Bickar, B. (2016) 'State of the art market report'. In: *The Art Newspaper*, nr. 277, Section 2, 3.
- Grosvenor, B. (2016) 'Sexy, spotless and sure: the three golden rules of desire'. In: *The Art Newspaper*, nr. 277, 9.
- Hoeken, J.A.L. (2015) 'Het oordeel van de onderbuik'. In: *Beïnvloeden met emoties: pathos en retorica*, 27-31.
- Horst, A. van der, M. de Groot en E. Lagendijk (2011) *Meer dan waard: de maatschappelijke betekenis van musea*. Amsterdam: Nederlandse Museum Vereniging.
- Klamer, A. (2003) 'Social, cultural and economic value of cultural goods'. Op: www.klamer.nl, 1 maart 2017.
- Plummer, M. (2014) *Expert witness report of Michael Plummer*. New York: Artvest Partners LLC. (<http://www.detroitmi.gov/Portals/0/docs/EM/Reports/Expert%20Witness%20Report%20of%20M%20Plummer.pdf>)
- Schreiber Jacobi, B. (2014) 'In Detroit bankruptcy, why DIA art values varied so much'. In: *Detroit Free Press*, 4 oktober. (<http://www.freep.com/story/opinion/contributors/2014/10/04/dia-art-value-detroit-bankruptcy/16670663/>)
- United States Bankruptcy Court, Eastern District of Michigan (2014a) *City of Detroit's motion to exclude testimony of Victor Wiener* (rapportage Victor Wiener Associates). (<http://www.mieb.uscourts.gov/sites/default/files/detroit/docket7000.pdf>)
- United States Bankruptcy Court, Eastern District of Michigan (2014b) *Expert witness report of Vanessa Fusco (Exhibit 2)*. (<http://patriciajansma.com/wp-content/uploads/2017/11/Detroit-Christies-report.pdf>)
- Versloot, A. (2013) *Op de museale weegschaal: collectiewaardering in zes stappen*. Amersfoort: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- Woodham, D. (2013) *Letter to Mr. Orr*. (http://www.detroitmi.gov/Portals/0/docs/EM/Reports/Detroit%20letter_2.pdf)

Noten

- 1 Sinds het schrijven van dit artikel is bekend geworden dat de in de jaren tachtig gebruikte techniek, vanwege een nog steeds bestaande vraag, opnieuw geproduceerd zal worden (informatie: Gaby Wijers/LIMA, 24 oktober 2017). Verder zijn in juli 2017 de Cultuurconvenanten 2017-2020 in de *Staatscourant* gepubliceerd. In de convenanten wordt de basis gelegd voor beperkte verzekering van intermuseumale bruiklenen binnen Nederland (zie <https://www.museumvereniging.nl/cultuurconvenanten>).
- 2 Het niet verdisconteren van dergelijke waardes is de standaard bij reguliere taxaties van kunst en antiek. Het is echter het overwegen waard om gebruikswaardes (kaartverkoop, merchandise, et cetera), indien relevant, in erfgoed-situaties wel te benoemen.
- 3 Dit wordt door Arjo Klamer het 'crowding in'-effect genoemd (Klamer 2003).
- 4 Met het ontdekken van kunst- en cultuurgoederen als onderwerp van investering en speculatie zijn ook manipulaties en mechanismes van de financiële markt de (niet door financiële toezichhouders gereguleerde) kunstsector binnengeslopen. Naast dergelijke, lastig te doorgronden factoren kan in de hoogste regionen van de kunstmarkt ook het vergaren van 'cultureel kapitaal' een rol spelen bij de hoogte van vraagprijzen en opbrengsten: kopers kunnen, door zich in te kopen in de wereld van kunst en cultuur, status en cultureel invloed verwerven, en toegang verkrijgen tot een, ook vanuit zakelijk opzicht gezien, interessant sociaal netwerk. Zie ook keynote speech Olav Velthuis: 'Whitewashing reputations in the art market', MACCH Symposium 'Fair and just practices in the conservation and trade of art and heritage' (17 maart 2016).
- 5 *Fine art consultants and appraisers*: kunstadviseurs en -taxateurs.
- 6 'Indicative value' is geen officiële term binnen de Amerikaanse of Europese kunst- en antiektaxatiepraktijk.
- 7 Artvest nam als startpunt voor hun taxatie het gemiddelde van de taxatie van Christie's (die in opdracht van de stad Detroit het niet geschonken deel van de collectie van het DIA had getaxeerd op *Fair Market Value*, zijnde 'the price at which the property would change hands between a willing buyer and a willing seller, neither being under any compulsion to buy or to sell and both having reasonable knowledge of relevant facts' (voor definitie zie https://en.wikipedia.org/wiki/Fair_market_value, geraadpleegd 20 oktober 2017). Artvest selecteerde vervolgens uit verzekeringsrapporten objecten met een verzekeringswaarde van boven de 1 miljoen dollar, en keek naar tentoongestelde objecten met een geschatte waarde boven de 750.000 dollar.

- 8 Voor hun taxatie namen zij het gemiddelde van 387 – in het kader van de taxatie reeds door de andere opdrachtnemers getaxeerde – objecten, en vergeleken zij deze met de te verzekeren waarde van dezelfde objecten in een oud verzekeringsrapport. Uit het verschil tussen de bedragen werd een factor gedestilleerd waarmee de in het oude rapport aanwezige verzekeringsbedragen vertaald konden worden naar *marketable cash value*.
- 9 Onder anderen assurantieadviseur Cees Kortleve tijdens de voorjaarsbijeenkomst Vereniging Kunst Cultuur Recht in het Van Gogh Museum op 13 juni 2016, met als thema Verzekering van exposities.
- 10 Zo zal een voortaxatie ex. 7:960 BW door een onafhankelijk en ter zake kundig taxateur, mits er geen sprake is van grove nalatigheid of fraude, in principe leidend zijn.
- 11 Federatie van Taxateurs, Makelaars en Veilinghouders (TMV), in het verleden verantwoordelijk voor het examineren van beëdigd taxateurs. Tot 2000 was het mogelijk om, bij een positief afgesloten TMV-examen, voor een periode van vijf jaar beëdigd te worden als taxateur. De laatste beëdiging liep in 2005 af. Hiervoor in de plaats is een certificatiesysteem gekomen.
- 12 Een mogelijk lichtpuntje is de recente verkiezing (voorjaar 2017) van de jurist Paul Kerckhoffs als nieuwe voorzitter.
- 13 Weliswaar leggen nieuwe taxateurs examen af, maar taxateurs die – soms in een ver verleden – examen hebben gedaan, hoeven voor hercertificering slechts enkele recente rapporten te overleggen. Er wordt anno 2017 nog geen serieuze sanctie verbonden aan het inleveren van werk van ondermaatse kwaliteit.

Verder kunnen kunst- en antiek-taxateurs, onder meer door het bezoeken van tentoonstellingen, beurzen, en de jaarvergadering van de branchevereniging(!), relatief makkelijk voldoen aan het behalen van voor hercertificering benodigde permanente educatiepunten.

- 14 Belangenverstrengeling ligt op de loer wanneer taxatie gemengd wordt met veilen, makelen en handelen. Het lijkt erop dat de achtergrond van deze vermenging van taken historisch is: er is, zover ik weet, in Nederland geen sprake van een traditie van taxatie van kunst en antiek door onafhankelijk taxateurs. Branchespecifieke standaarden die de deskundigheid en onafhankelijkheid van taxateurs moeten waarborgen, zoals die van de internationale organisatie RICS (*Royal Institution of Chartered Surveyors*), die zich baseert op de *International Valuation Standards (IVS)*, bevinden zich nog in de ontwikkelingsfase. De ontwikkeling is echter hoopvol.

Patricia Jansma is onafhankelijk taxateur van kunst en antiek. Met haar bedrijf TAXATA werkt zij onder meer voor de erfgoedsector

Colofon

Boekman Extra is een onregelmatig verschijnende digitale uitgave van de Boekmanstichting.

De Boekmanstichting verzamelt en verspreidt kennis en informatie over kunst en cultuur in beleid en praktijk. Het werktelein omvat het kunst- en cultuurbeleid van de overheden, particuliere financiering van kunst, de sociaal-economische en juridische aspecten van de kunsten en het kunstenaarsberoep, marketing en sponsoring, culturele organisaties en manifestaties, kunst in relatie tot (nieuwe) media, cultuurbehoud, kunst-educatie, amateurkunst en kunstvakonderwijs.

Zie ook www.boekman.nl

Redactie

Kimberly van Aart,
Jack van der Leden,
André Nuchelmans

Productie

André Nuchelmans

Redactieadres

Boekmanstichting,
t.a.v. redactie *Boekman Extra*
Herengracht 415,
1017 BP Amsterdam,
telefoon 020 – 624 37 36,
e-mail redactie@boekman.nl

Kopij volgens de redactie-aanwijzingen via e-mail

Eindredactie en correctie

Taalbureau IJ, Amsterdam

Beeldredactie

André Nuchelmans,
Joseph Plateau grafisch
vormgevers

Vormgeving

Joseph Plateau grafisch
vormgevers, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Al het mogelijke is gedaan om rechthebbenden van beeld te achterhalen. Indien u meent over auteursrechten te beschikken van beeld in deze *Boekman Extra*, dan kunt u contact opnemen met de Boekmanstichting in Amsterdam.